

Péntek-Gyimesi András

Eklézsiától az intézményig, intézménytől az eklézsiáig¹

Kivonat

Honnan indult az egyház, és merre tart? Jelenleg mi az egyház? Ez a protestantizmus megoldatlan nagy kérdése. Minden időben a kontextusok változása okán az egyház mindig kell hogy foglalkozzon önmeghatározásával. „Hogyan viszonyul Jézus Krisztus gyülekezete azokhoz az intézményekhez, amik az egyház nevet viselik?” – teszi fel a kérdést a múlt század ötvenes éveiben Emil Brunner. Ez ma is aktuális kérdés, hogy meg tudjuk ítélni, merre tartunk. Azonban az egyház cselekvéseiből könnyen lehet arra következtetni, hogy mihez áll közelebb, az eklézsiához, Jézus Krisztus gyülekezetéhez vagy az intézményhez.

Abstract

Where did the church start and where is it going? What is the church now? This is the great unresolved question of Protestantism. In all times, due to changing contexts the church must always be concerned with its self-definition. “How does the church of Jesus Christ relate to the institutions that bear the name of church?”, Emil Brunner asks in the 1950s. The question is still relevant today if we want to understand where we are headed. However, it is easy to deduce from the actions of the church which one it is closer to: the ecclesia as the church of Jesus Christ, or the institution.

A téma megindoklása

Mi az egyház? Mitől egyház az egyház? Sok töprengő tette fel már a kérdést, olyanok, akik az egyház, különösen a népegyház jövőjén gondolkodtak: Klaus Douglass, Fritz és Christian Schwarz, Emil Brunner stb. Szerintük minden kor-

¹ Jelen tanulmány és előadás a 2024. évi Tavaszy-konferencián előadott, illetve a *Látták a láthatatlant – A II. Kolozsvári Tavaszy-napok előadásai* című konferenciakötetben (szerk. Visky Sándor Béla; Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2024) megjelent *Népegyházi interpretációk az erdélyi református egyházban* című tanulmány folytatása.

ban körül kellene járni, mélyrehatóan foglalkozni kellene ezzel a kérdéssel, hiszen két nagy veszély fenyeget: egyfelől a központi üzenet felhígulása, másfelől a külső formák megmerevedése és önállósulása.² Emil Brunner szerint ez a protestantizmus megoldatlan kérdése. Szintén ő vallja, hogy a reformáció napjai óta még mára sem körvonalazódott, hogy Krisztus gyülekezete hogyan viszonyuljon az intézményhez, amelyet egyháznak nevezünk. A reformáció óriási felismerése: Isten egyháza a gyülekezetekben konkretizálódik.

Mi a gyülekezet? Brunner ugyancsak meredek gondolatmenete sokakat elgondolkodtatott, és sokan abból indultak ki, amikor a gyülekezetépítés, egyházjövőjét tartották szem előtt: állítása szerint a gyülekezet, az újszövetségi eklézsia és az egyház mint intézmény között semmi kapcsolat nincs, különösen most, amikor az utolsó százötven év újszövetségi kutatásainak eredménye hiteles képet mutat az őskeresztyén eklézsiáról, kidomborítva a mostani egyházi formáktól való különbségeket.

Hans Joachim Kraus vallja: „Az ekkleziológia különbséget kell hogy tegyen a karizmatikus gyülekezet és az intézményes egyház között. Az újszövetségi eklézsia mint Isten országának az előcsarnoka, a rendezett egyház zsinórmértéke és krízise egyaránt.”³ Brunnernek ez a gondolata, illetve az ebből levezetett állításai ragadtak meg engem is, és készítették arra, hogy e koncepciót bemutassam, illetve e koncepciót alapul véve gondolatébresztő impulzusokat fogalmazzak meg azok számára, akik szintén úgy vélik, hogy egyházunk elindult a világi intézménnyé válás útján. Korunkban sokan foglalkoztak a témával, annak különböző aspektusait bemutatva (pl. Fazakas Sándor).⁴ Jelen tanulmány ekkleziológiai, gyülekezetépítési szempontból közelíti meg a témát.

Brunner gondolatmenete, érvelése

Kálvin az *Institutio* negyedik fejezetében foglalkozik az egyház kérdésével, amely merőben meghatározta a keresztyénség egyházzal való felfogását. Ebben teljes mértékben elveti a protestáns individualizmus gondolatát, mely szerint az

² Douglass, Klaus: *Az új reformáció. 96 tétel az egyház jövőjéről*. Kálvin Kiadó, Budapest 2002, 59.

³ Schwarz, Fritz – Schwarz, Christian: *Theologie des Gemeindeaufbaus. Ein Versuch*. Neukirchen-Vluyn Verlag, 1985, 27.

⁴ Fazakas Sándor *Vétkeztünk... Egyház a történelmi és társadalmi bűnösszefüggések rendszerében* (L'Harmattan Kiadó, Budapest 2017) című veretes könyve égető, érzékeny kérdéseket fogalmaz meg, amelyek különösen most, az újonnan kialakult egyházpolitikai helyzetben rendkívül aktuálisak.

egyház különálló személyekből áll, és az egyházatyák kijelentésével azonosul: az egyház *omnium piorum mater* és *extra ecclesiam nulla salus*.⁵ Kálvin az egyházban csak az *ecclesia invisibilis*t látja. Az Újszövetségben, az apostoloknál soha nem jelenik meg az a gondolat, hogy a Krisztus-hívők közössége eszköz lenne valamely cél elérése érdekében, és az sem, hogy külső eszköz lenne.⁶ Kálvin számára is ismeretlen a gondolat, hogy az egyház külső segédeszköz a hit számára. Az újszövetségi egyház Krisztus testének vallja magát, mint kinyilatkoztatás és üdvvalóság, és semmiféle cél számára nem eszköz, hanem önmagában hordozza a célt.

Az Újszövetség ekléziája mint olyan nem intézmény, hanem személyek közössége, Krisztus közössége, A Szentlélek közössége, *koinonia*, amely azt jelenti: 'közös együttlét, közös részesedés, testvériség'. A hívők a Krisztusban és Szentlélekben való részesülésben kapcsolódnak egymáshoz, és amit birtokolnak, az nem valami, hanem maga Krisztus és az ő Szentlelke.⁷ Ez a csodálatos, egyedi az ekléziában: mint Krisztus teste nem intézmény, és nem hordoz magán semmiféle intézményes vonást.

Ha a keresztyénség a pünkösödöt a többi nagy üdvtörténeti ünnephez (a testet öltéshez, a megbékéléshez és a feltámadáshoz) sorolja, akkor a pünkösdről az mondható el, hogy az Isten utolsó üdvcselekedete. Ily módon a Szentlélek kitöltése és az eklézia létrejötte szinte egy és ugyanaz az esemény, mert nagyon kevés választja el az egyiket a másiktól. Mivel van Szentlélek, van eklézia is.⁸ És ennek a közösségnek adatott a Szentlélek. Az igazi sorrend nem az, hogy az ember először hívő lesz, és azt követően belép a gyülekezetbe, hanem azáltal lesz hívő, hogy részesül abban, amit a gyülekezet/közösség kapott. A közösség megkapja az ígét, mégpedig mint Krisztus ígét, amely a Szentlélek által él a közösségben és annak tagjaiban. Krisztus jelen van a gyülekezetben ígéje és Szentlelke által.

Brunner a továbbiakban kifejti azt a véleményét, hogy az újszövetségi eklézia maga a cél (*Selbstzweck*), és nem eszköz a cél elérése érdekében. Az egyház azonban külső intézményt képez, és nem maga az üdvösség, éppen ezért nem lehet maga a cél, hanem eszköz a cél elérése érdekében. Az egyház valami más, amely a történelem hosszú és bonyolult ideje alatt bonyolult átváltozási folyamaton ment keresztül. Éppen ezért az egyházzal magáról nem lehet azt mondani, hogy tiszta személyi közösség, hanem inkább intézmény, és annak a jellemvonásai jellemzők rá.⁹

⁵ Brunner, Emil: *Das Mißverständnis der Kirche*. Zwingli Verlag, Zürich 1951, 11.

⁶ Uo. 12.

⁷ Uo. 13.

⁸ Uo.

⁹ Uo. 17.

Luther is különbséget tett a kettő között, és az *egyház* kifejezést „vak és jelentéktelen szónak” nevezte. Bibliafordításában az eklézsiát közösségnek (*Gemeinde*), kateketikai írásaiban pedig a *credo ecclesiam* fogalmát keresztyénségnek vagy keresztyén gyülekezetnek (*Versammlung*) nevezte. Érezte, hogy az eklézsia nem egy bizonyos valami, nem intézmény, hanem egy nép, személyek közössége.

Brunner leszögezi, hogy az első gyülekezet nem volt egyház, és nem is akart egyház lenni. Meg kell nézni az egyház elmúlt ezeröttszáz esztendejét, ha ezzel a kérdéssel foglalkozunk.

A reformáció korában Kálvin és Zwingli is próbált különbséget tenni az intézményes/történelmi egyház és az eklézsia között, az eredmény pedig az lett, hogy bevezették a látható és láthatatlan egyház fogalmát. Ez a gondolat nem volt idegen Augustinustól sem, ezért Brunner is a reformátorokkal egyetértésben azt vallotta, hogy a láthatatlan egyház nem közösség, hanem csak *numerus electorum*, de a látható egyház sem az, mert intézményes kereteket öltött magára, külső segédeszközzé vált.¹⁰

A Krisztus-gyülekezet és a Szentlélek

Brunner szerint a „hagyomány” fogalma mögött tudattalanul és kimondatlanul az a szándék húzódik meg, hogy nem is az ige kontinuitásáról van szó, sem az eredeti tan megtartásának szándékáról, hanem egy új életről, amely a Szentlélekből származik. Krisztus gyülekezete a Szentlélek által él, létezésének ez a titka. A Lélek a dinamizmus az eklézsiában. „Mert nem beszédben áll az Isten országa, hanem erőben.” (1Kor 4,20) Pál apostol maga vallja, hogy a korinthusiakat nem a szavak által nyerte meg, hanem a Lélek ereje által (vö. 1Kor 2,4). Az erőnek a működését ma titokzatosnak vagy éppen okkultnak nevezzük. A Lélekben olyan irracionális erő rejlik, amely ugyancsak hiányzik manapság.¹¹ A Szentlélek maga Isten, és mivel a tanítványok megtapasztalták a Szentlelket, magát Istent tapasztalták meg, akinek a munkája a lélek mélyéig hatol, működésbe hozza az emberben levő erőket, és akarata szolgálatába állítja őket. A teológia nem a legjobb tudomány, hogy a legadekvátábban, leghitelesebben beszéljen a Szentlélekről – mivel *Theo-logos*, ezért a *logos*ról szóló tudomány. A Szentlélek emiatt mindig a teológia vizsgálódási területének perifériáján maradt, sőt sokszor akadály a Lélek megismerésében, ami a dinamikáját illeti. Pedig nem tudjuk az újszövetségi eklézsia lényegét

¹⁰ Uo. 20.

¹¹ Uo. 54.

megfogni, amíg nem szentelünk teret a Lélek paralogikus munkásságának.¹² Az Újszövetségben azt látjuk, hogy a Szentlélek jelen van, és hatalommal működik – Jézus hatalommal tanított, nem úgy, mint az írástudók. Olyan ez a hatalom, hogy a misztika és a mágia fogalmait kell átvennünk ahhoz, hogy a Szentlélek dinamikus működését le tudjuk írni.

Három jelenséget említ Brunner a Szentlélek működésével kapcsolatban:

1. A Szentlélek képes volt valódi, koherens egységet teremteni a sok egyedülálló individuumból, egy testté tudta összekovácsolni őket, amely nem más, mint Krisztus teste.

2. Mint minden testhez, ehhez a testhez is hozzátartozik a tagolódás. Ennek az organizmusnak is jól felépített struktúrája volt, és meghatározott rendjük volt benne a funkcióknak, amelyet a Szentlélek határozott meg – ezek a szolgálatok, nem a hivatal (*Amt*), mert hivatal csak az intézményben van. A közösségben szolgálatkötelesség, szolgálati jog és akarat van. Az intézményes, jogi keretek között működő egyház ott lép fel, ahol a Lélek adományai hiányoznak. Az egyházjog a Lélek helyettesítése.¹³

3. Hogyan terjedt a Krisztus-közösség? Túlracionalizált századunkban úgy véljük, az igehirdetés, az evangelizáció és nem utolsósorban a tanítás által. Ezek kétségkívül fontos tényezők, de a kívülállók bevonása, a közösség természetes növekedése nem azáltal történt meg, hogy mit és hogyan mondtak, hanem hogy mi történt. Ez a másik faktor talán még fontosabb volt, mint az ige hirdetése, vagyis nem a *Theo-logos*, hanem a Szentlélek dinamizmusa. Az első keresztény gyülekezetek genezisében óriási szerepet játszott a hívók életvitele, amely vonzó lett a kívülállók számára. A Szentlélek ereje volt vonzó – ennek a különleges, soha nem tapasztalt erőnek a vonzásában akartak élni az emberek. A Szentlélek természetesen Krisztusról tett bizonyosságot, ez persze nem jelentette azt, hogy az ige nélkül is ezzel az óriási dinamikával rendelkezett. A Szentlélek munkájából származó rend a *koinonia*, amelynek viszont az agapé az ismertetőjegye – ez lett az egység új ethosza. Érthető, hogy egy későbbi időben, amikor ez az erő és egység már nem ugyanabban a teljességben jelent meg, valamivel helyettesíteni kellett a hiányzót.¹⁴

Három irányban történt helyettesítés: az ígét a teológiával és a dogmával helyettesítették; a közösséget az intézménnyel próbálták biztosítani, végső soron azzal helyettesítették; a hitet pedig, amely a szeretet cselekvésében mutatkozik

¹² Uo.

¹³ Uo. 58.

¹⁴ Uo. 60.

meg, az erkölcsi, morális törvénnyel helyettesítették. Sokkal könnyebb ilyen módon intellektuálisan, teológiailag a hirdetett igéről beszélni, azt emberi vizsgálat tárgyává tenni, elemezni, mert a teológiai szavak, fogalmak mindig rendelkezésre állnak, az ige pedig nem áll mindig az uralmunk alatt.¹⁵ Könnyebb a közösséget megszabott jogi keretekkel, formákkal, intézményekkel biztosítani, mint hogy a Szentlélek biztosítaná bennük a *koinoniát*. És végül, könnyebb egy jól kialakított hitszabályban, dogmában hinni, mint úgy hinni, hogy a hit és a szeretet egymástól elválaszthatatlan lenne. Az erkölcsi törvény és a hittörvény fölött rendelkezhet az ember, mindig kéznél van, és oktatható – a szeretet által cselekvő hit viszont Isten ajándéka. A Lélek általi közösség rendje, a diakónia, amely az igazi hit gyakorlása révén megy végbe, természetesen kialakítja a testvérek közötti kapcsolatot. A mesterségesen megszerkesztett rendnek, a hivatalnak (*Amt*) nincs testvéri jellege, amelyben megjelenik az egyenlőség és különbözőség egyaránt. Lassanként Krisztus gyülekezetét felváltotta az intézményesített egyház. És lett a száraz tanítás a hit dinamizmusa nélkül, ortodox hit szeretet nélkül, gyülekezet egyházi hivatalokkal – de nincs kölcsönös szolgálat.¹⁶

Miért lett az egyházból intézmény?

A kérdés, hogy az az eklézsia, amelyről az apostolok beszélnek, valóság-e vagy pedig fantazmagória. Mindkettő, hiszen abban éltek, arról tettek bizonyosságot, maga volt a Krisztus-közösség, amelyben a hit, a remény és a szeretet a maga kézzelfogható valóságában megjelenik, ugyanakkor az az ideál is, amely az empirikus valóságban mindig tökéletlen, ahogyan ez a tökéletlenség a korai keresztyén közösségekben is megjelenik.

Brunner megemlíti az okokat is, amelyek odavezettek, hogy az eklézsiából intézményes egyház lett. Három okot nevez meg:

1. Bekövetkeztek azok az idők, amikor a gnosztikus eretnokségek a maguk individualista és spiritualista nézetükkel támadták, meg akarták semmisíteni a Krisztus-gyülekezetet. Ezek ellen védőgátakat kellett emelni: a) kialakították a kánont Markión kánonja ellen és a gnosztikusok ellen; b) a szilárd szabályozást vezettek be a hitben, vagyis létrejött a dogma, amelynek normatív szerepe volt minden gyülekezetben; c) és végül az egység garantálása céljából megalakult a püspöki hivatal.

¹⁵ Uo. 61.

¹⁶ Uo. 62.

2. Az eklézsia pneumatikus-karizmatikus rendje csak addig állhatott fenn, ameddig a gyülekezet taglétszáma alacsony volt. A taglétszám növekedésével szükséges volt bizonyos alá-fölé rendeltségi szabályokat meghozni, a pneumatikus rendről egyházi jogi rendre kellett áttérni. Ebből adódik a harmadik ok.

3. Mivel még nem következett be a parúzia, a gyülekezet is ki kellett lépjen az eszkatologikus feszültségből, számolnia kellett az eklézsia öregedésével, és be kellett rendezkedjen a jövőre. Ez magával hozta a pneumatikus elem csökkenésének szükségességét: helyettesíteni kellett valamivel, mégpedig az egyházi jogi renddel.¹⁷

Brunner szerint ezek az elemek nem feltétlenül vezettek oda, hogy az eklézsiából intézmény legyen. Megnevez még egy további belső, tisztán vallási-teológiai jellegű tényezőt, amelyet sokan mások is helyénvalónak tartanak, amely az üdvösség értelmezésén alapszik: kivették az úrvacsorát a közösség kezéből, és a pap kezébe adták, aki azt közli a gyülekezettel.¹⁸

Emil Brunner állításait sokan kritizálták (Rudolph Weth és Karl Barth is a dogmatikájában), viszont nem fér kétség ahhoz, hogy megfogalmazott egy fontos gondolatot, amelyet sokan, akik őt követően egyháztannal, közelebbről a gyülekezetépítéssel foglalkoztak, ha nem is teljes egészében, de némi fenntartással, mégis továbbvittek és saját hipotézisük alapjává tettek.

Fritz és Christian Schwarz gyülekezetépítési teológiája

Brunner gondolatmenetét ragadja meg és viszi tovább Fritz Schwarz és Christian Schwarz (apa–fiú páros), akik a gyülekezetépítés terén az első gyülekezetépítés-teológiát megfogalmazták. Meggyőződéssel vallják, hogy gyülekezetépítés csak akkor lehetséges, ha a kettőt, az eklézsiát/Krisztus-gyülekezetet és az intézményes egyházat nem tévesztjük össze, sőt különválasztjuk őket.

A gyülekezetépítés teológiájának egy nagyon fontos eredménye, hozadéka, hogy különbséget tesz az egyház mint intézmény és a történet (eklézsia) között. Michael Herbst¹⁹ számára nem olyan nagyon fontos ez a megkülönböztetés, de Christian Schwarz szerint innen kell kiindulni, ez a gyülekezetépítés paradigma-váltása megértésének a teológiai kulcsa.²⁰ A következővel érvel: az egyháznak két

¹⁷ Uo. 102.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Herbst, Michael: *Missionarischer Gemeindeaufbau in der Volkskirche*. Calwer Verlag, Stuttgart 1993, 302.

²⁰ Schwarz, Christian A.: *Die Dritte Refromation Paradigmenwechsel in der Kirche*, Aussaat-Verlag, Neukirchen-Vluyn 1993, 20.

fontos összetevője van, egy dinamikus (*Ereignis* – történés) és egy statikus (intézmény). Mindkettő fontos a gyülekezetépítés szempontjából, és mindkettő jelen van az újszövetségi *ecclesia* fogalmában.

A dinamikus természete. Az ökumenikus mozgalomban három fontos tényezőről beszélnek a gyülekezet tekintetében: hit, közösség és szolgálat (kérügma, koinonia, diakonia) – ezeket az intézmény kapcsán nem lehet feltételezni. Az igehirdetés hivatala (*Predigtamt*) és a sákramentumok kiosztása az egyház intézményes részéhez tartozik, és ezek hozzá kell hogy járuljanak ahhoz, hogy a gyülekezet történés (*Ereignis*) legyen. Ha egy intézményben a *notae ecclesiae*, vagyis a hit, a közösség és a szolgálat közül valamelyik kiesik, vagy a peremre tolódik, ott már nem lehet igaz egyházzal beszélni. Egyszerű szemléltetése ennek: a fociban nem elég, ha van cipő, ruha és síp, ott kell legyen huszonkét játékos, a bíró és a kétszer negyvenöt perc játék. Ugyanígy van az egyháznál is: lehet, hogy megvan az intézményi jelleg, de attól még nem garantált a gyülekezeti élet.²¹

A statikus természete. Christian Schwarz szerint nem létezhet gyülekezet mint esemény intézményi keret nélkül. A jogi rendelkezések és az intézményi keretek a kezdetektől fogva jelen voltak az egyházban. A kettőnek kétféleképpen van köze egymáshoz: egyfelől a gyülekezet történéssé válása elkerülhetetlenül az intézmények teremtését hozza magával, másfelől ezeknek az intézményeknek a célja, hogy Krisztus gyülekezete történéssé váljon, és hogy növekedjen. Ez a körforgás akkor legitim, hogyha feszültségmentes. Feszültség akkor lép fel, ha ezt a körforgást valami akadályozza. Viszont meg kell nevezni egy nagyon fontos különbséget a gyakorlatra nézve: intézményeket létre lehet hozni, de közösséget mint történést nem; intézmények elérhetőek, rendelkezésre állnak, közösség viszont nem. A betegség akkor áll fent, ha a kettőt nem választják el egymástól.²² Nem az intézmény ellen emeli fel a szavát Schwarz, hanem amellet érvel, hogy miként lehetne strukturálni magát az intézményt, hogy eklézsiává váljon. Azok ellen az intézmények ellen szól, amelyek nem teljesítik feladatukat.

Az egyházak feladata, hogy eklézsiává váljanak

A reformáció egyházai azt mondhatják el magukról, hogy ők az eredetihez való reformáció során keletkeztek, viszont az emberi cselekvés eredményeként. Az újtestamentumi eklézsia azonban nem így jött létre.²³ Ami a különbséget képezi,

²¹ Uo.

²² Uo. 26.

²³ Brunner 1951, 124.

az az egyházak jogi természete: hogy jogi szervezetek. Rudolph Sohm azt vallja, hogy az egyház/eklézsia lényege ellentétben áll a jog lényegével. Ezért az egyházak nem lehetnek soha ekléziák. Az egyház feladata nem az, hogy eklézsia legyen, hanem hogy az ekléziává válást szolgálja (*dem Werden der Ekklesia zu dienen*), és azt ne hátráltassa.²⁴ Az eklézsia lényege: a Krisztus-közösség és a testvériség egysége. Ez tartalmazza a második lényegét: az istentiszteleti közösség és a hívek szolgálati valóságának az egységét.

A Krisztus-közösség és testvériség Krisztus igéjében gyökerezik. Ez nem ugyanaz az ige, amelyből teológiát következtetnek, hanem a Szentlélek által felkínált új élet és engedelmesség. Ahol Jézus így van jelen az emberek között, ott kezd szárba szökkenni az eklézsia. Mivel ekléziává válásról van szó, ezért a dogmatikai és morális-szociális kritériumok felállítása relatív kritériumok, hiszen kicsoda tudna kritériumot szabni Isten Szentlelkének a működésének? Sajnos az intézményes egyház sok esetben mégis kritériumokat állít, hozzá- és nem hozzátartozókról beszél, kategorizál, és megtörténhet, hogy pont olyanokat zár ki, akikben a Lélek láthatatlanul már elkezdte a munkáját. Az eklézsia és a világ közötti határ emberi szem számára láthatatlan, a dogmatika hitvallása ezért félrevezethet, éppúgy a hiánya is, ezért az egyház mint intézmény csupán eszköz lehet az ekléziává válás útján.

A feladat tehát, hogy a jelenlegi egyház/népegyház számára az eklézsia legyen a kritérium, amelyhez mindenkor viszonyítania kellene magát. Nagy gond, hogy az akkori keresztyének tudatosan akarták az ekléziát, a mostani egyház viszont az egyház mint intézmény konszolidálásával, stabilizálásával foglalkozik, és amennyiben igazán akarná, a gyülekezetépítés kézenfekvő megoldás lenne, és manapság rengeteg lehetőség nyílna számára. Hogy a modern embert nem érdekli az evangélium, az azért van, mert az egyház nem missziói jellegű, és nem végzi szakszerűen és lélekszerűen az evangelizációt.²⁵ Vajon a népegyháztagok számának csökkenése nem figyelmeztetés arra nézve, hogy az egyház helytelen úton jár, és ideje lenne az igazi feladatával foglalkozni, hogy a gyülekezetekben létrejöjjön az eklézsia? Érdekes, hogy meddig működött inerciából az egyház anélkül, hogy komolyan vette volna a gyülekezetépítés feladatát. Ha a fent említett teológusok az egyház/eklézsia ismertetőjegyeként a *kérügmát*, a *koinoniát* és a *diakóniát* nevezték meg, akkor ennek az elérése lenne a feladat.

²⁴ Uo. 125.

²⁵ Az utolsó romániai népszámlálás adatainak fényében Kiss Dénes szociológus azt a következtetést vonta le, hogy Romániában az egyetlen egyház, amely nem a beleszületettek, hanem a misszió és az evangelizáció révén növekszik számszerűsíthetően, az a pünkösdi egyház.